

Egy, a bódvaszilasi plébánián fellelt papi szemináriumi tankönyvről. A katolikus plébániákon őrzött könyvgyűjtemények kétféle módon gyarapodhatnak: egyrészt az eklézsia saját beszerzéséből (vásárlás, ajándékozás), másrészt pedig az egyes, adott ideig szolgáló papok hagyatékából. Míg az egyes egyházközségek kezén lévő kéziratos irattári (levéltári) anyag (anyakönyvek, egyházlátogatási jegyzőkönyvek stb.) lajstromát viszonylag jól ismerjük,¹ addig az ott őrzött nyomtatványokról, könyvekről semmiféle elérhető nyilvántartás a mai napig nincs. Utóbbi mielőbbi pótlása azért is lenne sürgető, mivel számos községi anyaegyházban a papi állás napjainkban betöltetlen, ennek megfelelően az épületek és a bennük őrzött örökségi értékek sorsa is bizonytalan. Szerencsés az, amikor a könyvállomány együtt marad, sőt, feldolgozása is elkészül.²

A Bódva-völgyi római katolikus plébániák könyvgyűjteményeinek sorsa meglehetősen esetlegesen alakult az elmúlt századokban. Korai nyomtatványokkal aligha számolhatunk, miután legtöbbször csak a 18. század első felére történik meg a plébániák visszavétele a reformátusoktól.³ Azonban a 19. századra már helyben rendelkezésre állhat egy kisebb-nagyobb könyvgyűjtemény, függően persze a mindenkori plébános igényeitől és lehetőségeitől.

Az egykori Torna megyei Szilas ilyen szempontból sem lehetett kivétel. A település környezetében központi szereppel bír, az Esterházyak a 18. század elejétől birtokközpontként használják, s ennek megfelelően reprezentációs igénynek alakítják a falut és a templomot. Az új barokk templom 1772–1773-ban épült, a plébánia papjainak kiválasztásában mindvégig szerepet játszik az Esterházyak kegyúri joga. A *historia domusban*⁴ a 18–19. századi plébánosok ekként következnek: Meltsányi Mihály (1724–1728), Kovács András adm. (1728–1732), Zsillavy András (1732–1775), Gregovszky József (1775–1812), Zabka Márton (1812–1832), Grósz András (1832–1850), Stromp István (1850–1865), Malinák Gusztáv (1865–1875), Derbész József (1875–1883), Ökrössy István (1883–1897), Kovács Ágoston adminisztrátor (1897), Szilbert Lajos (1897–1931). A tornai főesperesség alsópapságának származása jelenleg kevésbé kutatott,⁵ így kulturális igényük, a közösségi életre gyakorolt közvetlen hatásuk is alig ismert.⁶

A plébánián egykor őrzött könyvekről főként a plébánia egyházlátogatási jegyzőkönyvei szolgáltatnak adatokat. Eszerint meglehetősen szegényes könyvállományról beszélhetünk. Természetesen

¹ *A magyarországi katolikus egyház levéltári anyagának fondjegyzékei, 2. rész, Plébániai levéltárak, A–C kötet*, szerk. Dóka Klára, Bp., Új Magyar Központi Levéltár, 1986–1987 (Magyarországi Egyházi Levéltárak Fondjegyzékei, II).

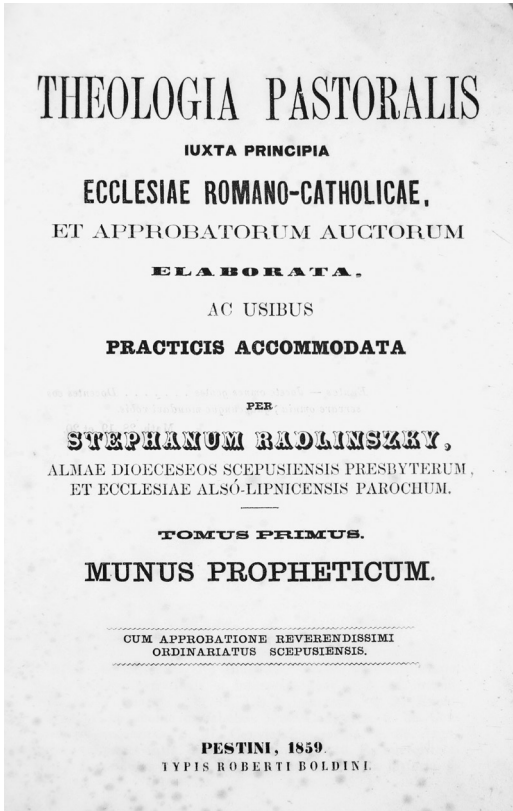
² Utóbbira példaértékű: FAZEKAS István, *Könyv- és olvasáskultúra a győri egyházmegye papsága körében a XVII. század második felében = Uő, A reform útján, A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon*, Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2014 (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, Feldolgozások, 20), 147–162, MONOK István, *A könyv és az olvasás Zalamerenyén 1746–1846*, Bp., Eger, Kossuth, Eszterházy Károly Egyetem, 2021 (Kulturális örökség).

³ A Bódva-völgy (Borsod vm. északi része, Torna vm.) egyházi katolikus megújulásának története csak részben feldolgozott, az utóbbi évek irodalmából: JUHÁSZ Attila, *A tornai plébánia története*, Kassa, Pont, 2002 (Bibliotheca Tornensis, 1); MIHALIK Béla Vilmos, *Papok, polgárok, konvertiták, Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1670–1699)*, Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017 (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések).

⁴ Szent József Római Katolikus Plébánia irattára, Bódvaszilás (Bsz. R. Kat. Pléb. It.), a *historia domus* az anyakönyv (Matr.) V. kötetében a 257. és 258. p. közé ragasztva.

⁵ A főesperesek olykor az alsópapságból kerültek ki, vö. BÉRES Gyula, *A tornai főesperesek, 1273–1776 = Egyháztörténeti Szemle*, 10(2009), 1, 32–64.

⁶ A kutatás módszertanára vonatkozóan: BÁRTH Dániel, *Alsópapság és népi kultúra (Kutatási irányok, modellek és megközelítési lehetőségek) = Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon*, szerk. Bárh Dániel, Bp., ELTE BTK Folklore Tanszék, 2013, 9–42.

1. ábra. A tankönyv első kötetének címlapja
(fotó: Jozef Peniaško)

elő néhány gombafertőzött kötet a megmaradt korábbi könyvtárból, közöttük Radlinszky István 1859-ben nyomtatott, lelkipásztorkodás témájú tankönyve (1. ábra).

A kötet egyértelműen Ökrössy István plébánoshoz köthető, akinek az életéről nem sokat tudunk. A rozsnói római katolikus anyakönyv vonatkozó bejegyzése szerint 1845. október 29-én keresztelték meg Ökrös István rozsnói csizmadia és Markó Zsuzsanna gyermekeként Rozsnón.¹⁰ Származását tekintve így inkább szegénysorsúnak mondanánk. (Vezetéknévének megváltoztatásában a későbbi társadalmi felemelkedést látjuk igazoltnak, esetleg az eredeti név dehonesztáló jellegét leplezi.) Fel-

ezek a plébánia leltárába vett kötetek, az egyes papok saját könyveiről szinte semmit nem tudunk. A katolikus restauráció után fennmaradt első vizitációs jegyzőkönyv (1713) is leírja: „missale in octavo ut vocant vetustu[m] et iam pene inutile, non enim tantum nova festa in eo n[on] se illa ver[um] etia[m] attritu[m] iam valde est et lacer[um]”, azaz „egy nyolcadrét misekönyv, régi és haszontalan, mert nemcsak hogy az új ünnepeket nem tartalmazza, hanem kopott és nagyon rongyos is.”⁷ Az eklézsia nemsokára (feltehetően kegyúri adománnyal) gazdagodott, egy 1725 végén készült kimutatás szerint már ’missale’ (misekönyv), ’rituale’ (szertartáskönyv) és ’cantonale festivum et dominicale’ (énekeskönyv ünnepekre és vasárnapra) van a birtokukban.⁸ Mintegy 130 év után, az 1855-ben készült vizitáció alkalmával tételesen felvett jegyzék szerint már a könyvtár állománya 130 műből áll, ebből 110 latin, 3 német, 1 szlovák és 16 magyar nyelvű.⁹ A plébánia könyveiről a továbbiakban forrásaink már nincsenek.

A 20. század változásai a plébánia berendezését nem kímélték, az utolsó plébános, aki lakta, Linter József (szolgált 1959–1989 között) volt. Utódai jellemzően nem törődtek a lakatlan plébániával, olyannyira, hogy amikor 2012-ben felújítási terv készült, a plébánia pincéjéből került

⁷ Bsz. R. Kat. Pléb. It., egyházlátogatási jegyzőkönyvek (a továbbiakban: CanVis.), 1713. Korabeli másodpéldánya: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Esterházy család hercegi ágának levéltára; Repositoryum (P 108), Rep. 24., Fasc. P., No. 199.

⁸ MNL OL, P 108, Rep. 24., Fasc. J., No. 402.

⁹ Bsz. R. Kat. Pléb. It., CanVis. 1855.

¹⁰ Štátny oblastný archív v Levoči. Rímsko-katolícka cirkev. Farský úrad Rožňava (Rožňava). A rozsnói római katolikus plébánia anyakönyve VII. (Matricae baptisatorum ab a[nno] 1816–1863, ítem copulatorum 1816–1853), 157r fol.

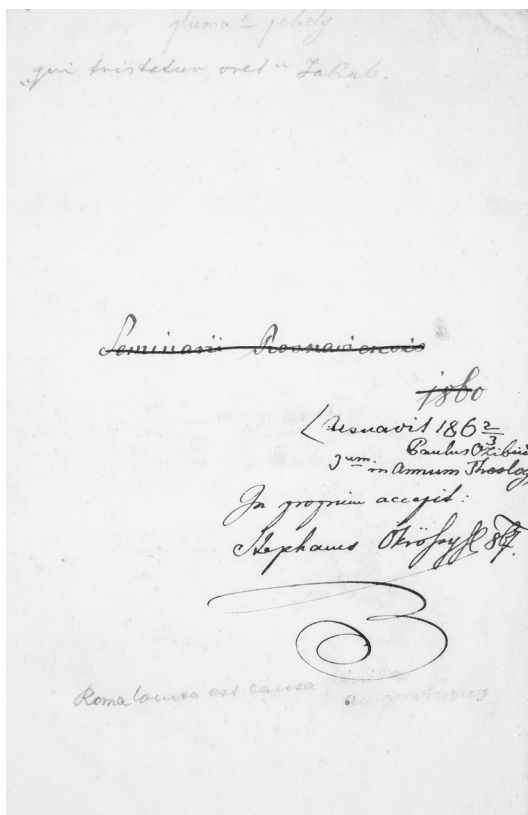
tehetően a katolikus püspöki székhelynek számító szülővárosában nevelkedett, s ott végezte el a teológiát is, azonban ezt már az említett tankönyv bejegyzéseiből is látjuk.

Szilásra 1883 nyarán kerülhetett, talán a szokásos nyári paphelyezésekkel. (Előd-jét, Derbész Józsefet ekkor a szomszédos Tornaszentandrásra helyezték, öntöttvas sírkeresztje a falu középkori, műemlék temploma közelében áll.) Jelenlétének az első nyoma egy keresztelei bejegyzés 1883. augusztus 29-ről, az utolsó pedig szintén egy bejegyzés, ezúttal a halotti anyakönyvi részben, eszerint a temetést 1896. október 5-én végezte.¹¹

Haláláról az egyházmegye névtárának szükségzavú nekrológja tudósít: „1897 22 Iulii. Stephanus Ökrössy, Parochus Szilas, a. act. 52, presb. 29.”¹² Azaz 1897. július 22-én hunyt el, szilasi plébánosként, 52 évesen, 29 évnyi egyházi szolgálat után. A szilasi halotti anyakönyvben lévő adatok szerint július 26-án temette Holczmann Zsigmond esperes-plébános, a megjegyzéshez pedig ezt írták: „A halott 281. sz. alatti bizonyítvány szerint beszentalte-tett, ide, Szilasra szállíttatott.”¹³ Ugyan a születési és lakhelye rovatban Rozsnyó, illetve Bártfafürdő, a halál okaként pedig agyszélhűdés szerepel, előbbi rovatnál Bártfafürdő minden bizonnyal az elhalálozási helyet jelöli. A rendelkezésünkre álló adatokból az valószínű, hogy még 1896 októberében Szilasra megbetegedett, ezután kerülhetett a szanatóriumáról ismert felvidéki üdülőtelepre, ahol azonban nem sikerült meggyógyítani. A megbetegedett plébános kapcsán Kovács Ágoston káplánként adminisztrálja az eseményeket a töredékesen fennmaradt plébániai iktatókönyv adatai alapján.

Ökrössy István alig több mint 13 éves szilasi szolgálatának szinte csak az anyakönyvekben van nyoma. Kézírásának képe a kor szokványos folyóírását mutatja, külsőleg kifejezetten szép, mondhatnánk, gyöngybetűkel írt. Hagyatékából maradt ránk a már említett tankönyv.

A kötet szennylapján áthúzva: „Seminarii Rosnaviensis 1860”, alatta: „Usuavit 1862/3 Paulus Ozibius 3um annum Theolog”. Majd már Ökrössy kézírásával: „In proprium accepit Stephanus Ökrössy [1]867” (2. ábra). A könyvek sorsa, ahogy a tankönyveké is, a possessori bejegyzésekben dokumen-

2. ábra. Tulajdonosi bejegyzések a kötet szennylapján (fotó: Jozef Peniaško)

¹¹ Bsz. R. Kat. Pléb. It., Matr. V. (Keresztelték 1880–1899, meghaltak 1880–1899, megtértek anyakönyve), 9v fol., 36. p.

¹² *Schematismus venerabilis cleri Dioecesis Rosnaviensis pro anno Jesu Christi MCMI*, Rozsnyó, [k. n.], 1901, 173.

¹³ Bsz. R. Kat. Pléb. It., Matr. V., 37. p.

tálható. Eszerint eredetileg a rozsnyói papi szeminárium példánya lehetett, amit az 1862/1863-as tanévben egy Osibius Pál nevű harmadéves teológus használt, s majd 1867-ben vette kezébe Ökrössy István. Nyilván ő is harmadéves teológusként, felszentelés előtt álló kispapként hallgatta a tárgyat. Így talán az 1870-es évek elején már káplánkodhatott is valahol a rozsnyói egyházmegyében.

A rozsnyói szeminárium és teológia jóval a rozsnyói egyházmegye létrejötte (azaz az esztergomi egyházmegyéből való kiszakadása, 1776) után, csak 1814-ben született meg. Ezt követően is bizonytalan működés jellemezte, s csak 1862-ben Kollárscsik István püspök biztosította megnyugtatóan a növendékek ellátását és a tanárok fizetését. A lelkipásztorkodástan és az erkölcsstan tanára 1864-ben dr. Klínger István volt.¹⁴ Ebben az átmeneti időszakban került tehát a kötet Rozsnyóra.

A lelkipásztorkodástan önálló tantárgyként 1775-ben jelent meg a teológusképzésben, korábban az erkölcsstan részeként oktatták. Ezért aztán tankönyvei csak a 19. század folyamán jelentek meg magyar szerzőtől, így Szilasy János egyetemi tanár, nagyváradai kanonok, majd Gryneus Alajos egyetemi tanár említhető.¹⁵

A fennmaradt tankönyv szerzőjével, Radlinszky Istvánnal (1822–1889) kapcsolatban sem bővelkedünk adatokban. Amit biztosan tudunk róla, hogy 1822-ben született, majd 1846-ban szentelték pappá, plébános volt az Árva megyei Alsólipnicán, illetve szentszéki jegyző. Két nyomtatásban megjelent munkája ismert: az 1840-ben Budán nyomtatott *Ode (Költemény)* című műve, a másik, a Pesten 1859-ben megjelent lelkipásztorkodástan tankönyve. A háromkötetes mű teljes címe: *Theologia pastoralis juxta principia ecclesiae romano-catholicae, et approbatorum auctorum elaborata, ac usibus practicis accommodata (Lelkipásztori teológia a római katolikus egyház alapelveihez és ismert szerzők értekezéséhez, valamint gyakorlati használatra alkalmazva)*. A kötetek még egy kiadást megértek, ezek Bécsben 1869 és 1871 között láttak sajtót.¹⁶

A három kötet a következő: *I. Munus propheticum* (prófétai szolgálat), 368 p.; *II. Munus sacerdotale* (papi szolgálat), 219 p.; *III. Munus regium* (királyi szolgálat vagy pásztori igazgatás), 191 p.

Ökrössy tankönyvpéldánya szerzői kolligátum, azaz a három önálló művet egybekötötték, gerince és a kötéstábla sarkai fekete bőrt, a táblái barnás márványozással festett papírt kaptak (félbőr-kötés), a lapokat enyhén körülvágták, mérete így 136 × 206 mm. A gerincen aranyozott betűkkel szerepel: „Radlinszky Theologia Pastoralis 1 2 3”. A kötés minden bizonnyal már Rozsnyón megvolt, hiszen a későbbi lapszéli jegyzeteket a könyvkötői körülvágás sehol nem érinti.

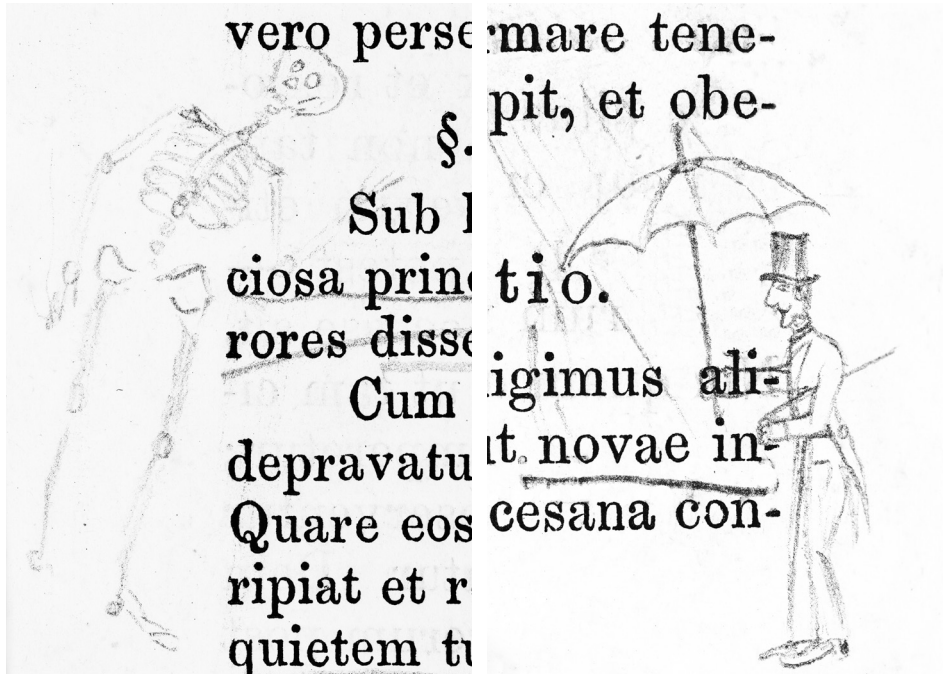
A helyi egyház vezetése és az azt fenntartó közösség a latin nyelvű könyveket a 20. század második felére egyre kevésbé tekintette értéknek; számolatlanul semmisültek meg ezek a könyvek a plébániákon az elmúlt évtizedek alatt.

Igazából a kötet azért érdekes számunkra, mert emléke egy Bódvaszilashoz kötődő plébánosnak azzal, hogy magán viseli a rozsnyói teológushallgató(k) egykori használatának nyomait. A fontosabb – feltehetően számonkért – fejezetekben rendre előfordulnak a tanulásra utaló aláhúzások: ezeket többnyire puha grafitceruzával, de olykor kék és piros ceruzával tette meg Ökrössy. Érdekes, hogy a szövegközi, illetve a margójegyzetekben nem használ tollat. (Esetleg azért, mert tankönyvként vissza kellett volna adnia?) Gyakorik az értelmező lapszéli megjegyzések, ritkább latin szavak szószedetei, nyelvük többnyire igazodik a szöveghez, azaz latin, de olykor rövid magyarul írt sorok is olvashatók. A megjegyzések már a kötet szennylapján feltűnnek: itt a diákrömantika érzelgős rigmusai mellett gyaníthatóan tanári aranyköpések is megférnek. A hátsó vákátoldalon pedig a vizsgátelek címét, illetve témaköreit látjuk.

¹⁴ TELGÁRTI Lipót, *A rozsnyói papnövelde története (Félszázados megnyitásának alkalmából)* = *Magyar Sion*, 2(1864), 758.

¹⁵ KARÁCSONYI János, *Magyarország egyháztörténete főbb vonatkozásaiban 970-től 1900-ig*, Veszprém, Egyházmegyei Könyvnyomda, 1929³, 328.

¹⁶ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, 11. kötet, Bp., Hornyászy Viktor, 1906, 369. hasáb.

3–4. ábra. Ceruzarajzok a kötetből Ökrössy Istvántól (fotó: Jozef Peniaško)

Talán nem szentségtörés, ha a huszonéves Ökrössyben meglátjuk a csintalankodó diákot is. Bár egy felszenteléshez közel álló kispapot hajlamosak vagyunk komoly és humortalan, a szeminárium folyosóin szótlanul bolyongó fiatalembernek gondolni, ez esetünkben bizonyára nem így lehetett. Erre a tankönyvben számos helyütt előforduló ceruzarajzocskák a bizonyítékok. Tíz helyütt találunk a kötetben margószéli rajzokat, melyek egy része a szöveghez kapcsolódik, ilyenek a szertartásokban használt tárgyak képei: gyertyát fogó kéz (kötet oldalszámmal: I/284.), lámpás (II/25.), ciborium, azaz áldozó kehely (II/89.), monstrantia, azaz szentségtartó (II/97.), egy szertartáskönyvecske és egy aspersorium, azaz szenteltvízhintő (II/109.). Ezekben persze nincs semmi meglepő. Ezzel szemben ott vannak a diák karikatúrarajzai egy integető csontvázról (I/321.) (3. ábra), ábrándozó (phanaticus) férfiről és egy házioltár mellett imádkozó, újonnan megtért (neoconversa) asszonyról (I/326.), egy ördög fejről (I/350.), aztán egy kimondottan illetlen kép az aranyerével küszködő férfiről (I/353.), illetve egy esernyős úrról (II/16.) (4. ábra). Mondani sem kell, hogy nem tankönyvi ábrák ezek, csak a száraz iskolai szöveget tanulás közben oldani próbáló teológushallgató emberi megnyilvánulásai, amelyek talán minden korban hasonlóak.

Valamiért a kötet nem lett újabb papnövendék tankönyve, Ökrössy István ugyanis magánál tartotta, és elhozta azt szilasi, utolsóvá lett szolgálati helyére is. Tulajdonosának halála után pedig a 'graeca sunt, non leguntur', azaz „görögül [esetünkben: latinul] van, nem olvassuk” szövegek sorsa jutott a könyvnek; aztán, mint tapasztaltuk, a plébániai könyvtárnak is. Ha a mára – csonkán idézve – más értelmet nyert Terentianus Maurus-idézetet ('habent sua fata libelli') citáljuk, miszerint a könyveknek megvan a maguk sorsa, akkor bizonyára megvan a könyvtáraknak is. Ahogy az őket létrehozó közösségeknek és egykori, elfelejtett tulajdonosaiknak úgyszintén.